

ПОБУДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Семен Гончаренко

Парадоксальна і тривожна ситуація склалася з педагогічною теорією в педагогічній науці України. З одного боку, формальні показники — сотні захищених за роки незалежності кандидатських і докторських дисертацій з педагогічних наук, багато опублікованих монографій і десятки нових підручників педагогіки, нові наукові і навчальні підрозділи педагогічного профілю у вищих навчальних закладах — свідчать про поступальний розвиток педагогічного знання. Та, з іншого боку, при загальному підвищенні середнього рівня освіченості в зростанні кількості досліджень знижується культура наукового мислення, методологічний і теоретичний рівень роботи дослідників.

Підвищення ефективності педагогічної науки зазвичай пов'язано зі збільшенням кількості і поліпшенням якості проведення наукових досліджень з актуальної проблематики, з пошуками шляхів і засобів впровадження їх результатів у практичну діяльність педагогів. Щодо співвідношення результатів педагогічних досліджень і стану педагогічної теорії, то це питання, звичайно, не цікавить теоретиків педагогіки. Турбота про педагогіку як систему знань виявляється лише при перегляді програм і курсів вищої школи, обговоренні підручників, курсів лекцій тощо. В результаті педагогічна теорія, не перебуваючи у фокусі творчих зусиль і наукових пошуків теоретиків, розвивається повільно і нецільоспрямовано.

непотрібність і відірваність від життя теорії навчання.

Погане розуміння багатьма науковими й освітянськими чиновниками важливості педагогічної теорії для практики приводить до перебільшення ролі емпірично спостережуваного досвіду, узагальнення якого не може бути кінцевою метою наукового пізнання в педагогіці. Ігнорування всього того, що виходить за межі спостережуваного, поспіх в оголошенні теоретичних побудов «схоластикою», згубні не лише для теорії, а й для практики, оскільки позбавляють її міцної наукової основи. Ускладнює ситуацію й прагнення отримати негайні практичні результати; заклики творити «практично-орієнтовану» педагогіку при цьому забувають стару істину про те, що немає нічого практичнішого, ніж хороша теорія.

Останнім часом модним стало прагнення замінити сучасну наукову педагогіку так званою народною педагогікою. Безперечно, цінні практичні знахідки людства треба враховувати в навчанні, особливо у вихованні підростаючого покоління. Але в результаті одного лише узагальнення прак-

фундаментальних принципів, які допускають виведення нових одиниць знання, або в ролі різних форм вивідного знання. Але теорія — це не лише система відомих знань, а й метод одержання нових у тій самій предметній галузі. Будь-яка галузь наукового знання може плідно розвиватися за умови, що її теорії є методом одержання нового знання і практичного перетворення дійсності. Нове знання — як вірогідний результат дослідження — входить до складу теорії.

Збагачення педагогіки як науки відбувається різними шляхами: теоретичне опанування її основних завдань, категорій і закономірностей, проведення фундаментальних досліджень теоретичного, експериментального й історико-педагогічного характеру, вивчення й узагальнення досвіду вчителів, використання методів і результатів інших наук. Однак ще не створено науково обґрунтовану, логічно послідовну педагогічну теорію, хоча основні її принципи давно опрацьовано, перевірено життям і утворено її активний науковий потенціал.

Педагогіка в її сучасному стані

стематизувати вже здобуті знання, осмислити й узагальнити багатющий досвід попередників і лише після цього рухатися далі. Та сьогодні обсяг набутих знань такий великий, що традиційні методи їхнього опису вже недостатні. Успіх такої діяльності визначає велика попередня робота, пов'язана з аналізом і систематизацією наявних знань для їхнього введення до педагогічної науки.

Усі педагогічні дослідження мають удосконалювати практику. Але результати дослідження втілюються в практику двома шляхами: а) безпосередній, коли одержані висновки окремо адресуються вчителю, вихователю; б) опосередкований, коли результати вводяться в тому чи іншому вигляді в теорію, збагачують або перебудовують її, вже ставши частиною цієї теорії, разом з нею впливають на практику. Якщо перший шлях швидко використовує результати дослідження, то другий — має переваги глибини і ґрунтовності.

Для розвитку педагогічної науки величезне значення має процес сучасного, змістовного введення в неї результатів фундаментальних педагогічних досліджень. При цьому треба мати на увазі дослідження в галузі загальної педагогіки, історії педагогіки, педагогічної психології, вікової фізіології, методик вивчення деяких навчальних предметів.

Проблема поєднання фундаментальних і прикладних досліджень у педагогіці дуже серйозна і заслуговує детального розгляду. Ми розглянемо її лише частково, у зв'язку з поширенням серед сучасних педагогів хибної думки про те, що педагогіка є лише прикладною на-

Конференція

ВИЩА ОСВІТА ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

(Закінчення. Початок на стор. 1,4)

терів дітей-інвалідів «Мальва» (м. Стрий, Львівська обл.); С. Андрійчук, асистент кафедри загальної та соціальної педагогіки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича; К. Слинявчук, національний директор Всеукраїнської громадської організації інвалідів «Спеціальна олімпіада України» (м. Київ); Л. Сістук, голова Громадської організації «Товариство інвалідів дитинства ДЦП «Надія» (м. Сімферополь); С. Прусс, головний лікар Дитячого спеціалізованого клінічного санаторію «Хаджибей» Українського центру санаторно-курортної реабілітації та соціальної адаптації дітей з органічним ураженням нервової системи (м. Одеса) та ін.

Учасники конференції розглянули теоретичні аспекти питань, пов'язаних з наданням вищої освіти молодим людям з обмеженими психофізичними можливостями.

Так, В. Шеколадкін, декан спеціалізованого факультету для студентів-інвалідів КГУ, акцентував увагу присутніх на інноваційній системі та моделі вищої освіти для людей з порушенням здоров'я. Він зазначив, що нині використовується п'ять таких моделей: А саме: спеціалізована, дистанційна, інтегрована, інклю-

тичний рівень роботи дослідників.

Ситуація, що склалась у педагогічній науці України, зумовлена комплексом причин: економічних, соціальних, психологічних. Не останню роль відіграє зміна статусу вченого, його невизначений стан у сучасному українському суспільстві. Але найважливішою іманентною причиною того, що відбувається, є трансформації в самій педагогічній науці, істотні зрушення в її структурі і змісті, які дуже часто не знаходять свого відображення на теоретичному рівні. Занадто часто серйозні сучасні педагогічні проблеми (філософія освіти, її неперервність, демократизація, фундаменталізація, гуманізація, стандартизація, інформатизація, технологізація, «підручникотворення» тощо) розглядаються на прагматичному, а іноді побутовому рівні. В результаті, не усвідомивши глибинних змін наукового поля, вчені опиняються на узбіччі сучасної методологічної культури досліджень, не дають відповіді на багато запитів педагогічної практики, не допомагають в модернізації вітчизняної освіти.

А проте тенденції в модернізації системи освіти до прагматизму, технологізації й інформатизації процесу навчання загрожують внутрішній єдності й цілісності педагогічної науки, можуть привести до помилкового поділу її на ізольовану, відірвану від живої педагогічної практики теорію навчання і рецептурну методику вивчення основ наук. Якщо повірити деяким новоявленим українським теоретикам педагогіки, «спеціалістам» з філософії освіти, то дидактика як теоретична основа методичної науки, яка не бере безпосередньої участі в одержанні рецептів практичної діяльності, здається непотрібною. На жаль, з емпіризму практичних методик навчання часто робиться висновок про схоластицизм,

одного лише узагальнення практичного досвіду не можна створити сучасну педагогічну теорію.

Науковий статус і соціальний престиж тієї чи іншої науки багато в чому залежать від рівня опрацьованої в ній теорії як вищої, найбільш розвинутої організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності й істотні зв'язки певної галузі дійсності — об'єкта теорії.

Цілісне уявлення про навчально-виховний процес, яке дає педагогічна теорія, слугує необхідним орієнтиром для наукової і практичної роботи. Теорія, яка розглядає педагогічну дійсність цілісно, в єдності всіх її компонентів, — це основа проєктування і перетворення навчально-виховного процесу. Тому розвиток і поглиблення знання є важливим для підвищення наукового рівня педагогіки та її впливу на освітню практику, особливо в період перетворення і модернізації. Теорія — це еталон для оцінки педагогічних інновацій — позитивних і негативних. Удосконалення педагогом-практиком своєї діяльності потребує її осмислення з теоретичних позицій. Педагогічна теорія дає йому матеріал для роздумів, для самоаналізу, отже, може вплинути на практику не тільки опосередковано.

Теорія — це система знань, яка має логічну структуру і характеризується внутрішнім зв'язком її компонентів, в якій у поняттях, закономірностях руху і переходу з одного стану в інший відображається певна галузь об'єктивної дійсності. Теорія розвивається складним шляхом, причому важлива роль належить виявленню нових фактів і ідей, їх розкриттю і побудові на їх основі нових концепцій. Вона, як і наука в цілому, поповнюється, поглиблюється і змінюється під впливом наукових відкриттів, узагальнення практики.

У теорії як системі знань кожне нове знання має знаходити своє місце. Воно може бути або в ролі

Педагогіка в її сучасному стані — впорядкована сукупність знань, яка відображає процеси виховання, навчання й розвитку і дає можливість успішно спрямовувати їхній рух. Однак цю можливість ще не повною мірою реалізовано. Одна з причин у тому, що сучасну теорію педагогіки в розгорнутому змісті ще не представлено в систематичному науковому викладі. Результати великої кількості виконаних науково-педагогічних досліджень повільно і непослідовно вводять у педагогічну теорію. А теоричні питання процесу цього введення не привертають уваги вчених.

Цінність результатів наукового дослідження полягає в тому, чи правильно вони виражають закономірності розвитку об'єктів, які вивчаються, і чи корисні вони для практики. Педагогіка не повністю характеризується цими якостями. Її категоріальний склад не відрізняється чіткістю й опрацьовується слабо. І ще одне принципове питання, пов'язане з потенціалом педагогічної науки, з її теоріями. В розвитку педагогіки можна виділити два напрями: перспективний і ретроспективний. Обидва взаємопов'язані. Перший орієнтується на одержання нових знань, опрацювання інноваційних технологій в системі. Другий спрямований на систематизацію й аналіз уже напрацьованого матеріалу.

Одна з основних причин повільного розвитку педагогічної науки полягає в тому, що вона недостатньо «консервативна», слабо використовує метод ретроспективного аналізу діяльності своїх учених. Тут не мається на увазі історія педагогіки. Йдеться про наукознавчий підхід, про врахування напрацьованого матеріалу з позиції методології науки. Сьогодні в розвитку педагогіки домінує перспективний напрям — погляд у майбутнє. Але шлях у майбутнє неможливий без освоєння і розвитку наявних здобутків, без наступності. На цьому етапі важливо си-

педагогіка є лише прикладною наукою, завдання якої — нібито не в самостійному дослідженні, а в «прикладанні» знань, запозичених з інших наук: психології, філософії, соціології тощо, до розв'язання завдань освіти. Цим самим заперечується право педагогіки на власне теоретичне і взагалі наукове знання. Жодна із суміжних з педагогікою наук не вивчає педагогічну дійсність цілісно і спеціально, в єдності всіх її компонентів. Тому при такому підході не може бути цілісної фундаментальної основи для вдосконалення практики (сучасний стан освіти це підтверджує).

Педагогіка — відносно самостійна наука, яка поєднує фундаментальну і прикладну (науково-теоретичну і конструктивно-технічну) функції. Педагогіка з усіма її галузями і проблемами сама проводить фундаментальні дослідження педагогічної діяльності. Такі дослідження мають на меті розкрити суть педагогічних явищ, знайти глибинні, приховані основи педагогічної дійсності, дати її наукове тлумачення. В результаті цього створюється теорія змісту освіти, теорія методів і організаційних форм тощо.

Сучасний розвиток педагогіки не можна відривати від нових теорій, таких, як синергетика, теорія інформації, кібернетика. Однак не можна погодитися і з спробами прямого перенесення їх в педагогіку, механічного застосування відповідної термінології. Тим більш неприпустимо в погоні за модними ідеями і методами вести розмови про заміну «застарілої» педагогіки з її педагогічним аналізом освітніх реалій «філософією освіти» з її «філософствуванням» про освіту. Але це предмет окремої розмови.

Семен ГОНЧАРЕНКО, дійсний член АПН України

дистанційна, інтегрована, інклюзивна, комплексна навчально-реабілітаційна. Ці моделі розрізняються за формами організації навчального процесу. Але об'єднує їх спрямованість на створення сприятливих умов для здобуття вищої освіти людьми з інвалідністю, що надає можливості самовизначення, самореалізації й отримання гідного місця в соціумі.

«Неможливо обминати увагою і питання професійної освіти — однієї з важливих складових соціалізації інвалідів», — наголосила Г. Кучер, депутат Черкаської обласної ради. Вона зосередила увагу присутніх на питанні майбутнього працевлаштування людей з обмеженими можливостями. На думку Галини Кучер, це можливо лише за умов тісної взаємодії з Міністерством праці та управління з працевлаштування населення, забезпечення стабільної зайнятості на ринку праці студентів-інвалідів по закінченні ними вищих навчальних закладів.

Картину сучасного стану і перспективи розвитку системи підготовки кадрів-дефектологів представила С. Федоренко. Вона висловила думку про впровадження курсу «Коррекційна педагогіка» в вищих навчальних закладах, що готують спеціалістів педагогічного напрямку.

Учасники конференції рекомендують розглянути можливість та об'єднати зусилля на створення Ради вищої освіти інвалідів (РВОІ) з участю урядових і громадських організацій, фондів, закладів освіти, виконавчої влади на місцях, бізнес-структур, метою якої було б забезпечення соціальної, фінансової, освітньої, психологічної та медичної підтримки т реабілітації молодих людей-інвалідів.

Микола ЄВТУХ, академік АПН України